

Güç, İktidar ve Özgürlük İlişkisi Yönüyle *Homo Academicus*

Selvet Çetin*

Öz

Yapısalcı inşacı olarak tanınan Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, teorik sosyolojiye önemli katkılarda bulunmuş ve yaptığı analizlerle bazı kavramları yeniden yorumlamıştır. En özgün katkılarından biri habitus, alan, sermaye ve strateji gibi kavramların yeniden üretilmesiyle ilgilidir. Bourdieu, derin bir felsefi arka plana sahip bu kavram-sallaştırma çabalarıyla eleştirel ve yorumsal sosyolojide özgün bir yer edinmiştir.

Pierre Bourdieu'nün üniversite ve akademik yapıyı geniş bir şekilde ele aldığı *Homo Academicus*, Türkçe'ye 2021 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları arasında kazandırılmıştır. Akademik dünyayı "içeriden" bir bakış açısıyla kritik eden Bourdieu, kitabında üniversiteyi tahakkümcü anlayışların inşa edildiği bir yer olarak değerlendirmenin yanı sıra akademisyenleri de içinden geldikleri toplumsal sınıf, sermaye birikimi ve iktidar mücadelesi yönüyle irdelemektedir. Kitap akademinin kendi iç hiyerarşisinden, fakülteler çatışmasına, kadrolaşma mücadelesinden entelektüel sermaye birikiminin nitelik sorununa kadar üniversiteye dair temel meselelere ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güç, Habitus, Homo Academicus, Özgürlük, Sermaye.

Homo Academicus in Relationship to Power and Freedom

Abstract

French sociologist Pierre Bourdieu, known as a structuralist constructivist, made important contributions to theoretical sociology and reinterpreted some concepts with his analyzes. One of his most original contributions concerns the reproduction of concepts such as habitus, space, capital and strategy. Bourdieu has a unique place in critical and interpretive sociology with these conceptualization efforts with a deep philosophical background.

Homo Academicus, in which Pierre Bourdieu has extensively discussed the university and academic structure, was introduced into Turkish in 2021 by İstanbul Bilgi University Press. Criticizing the academic world from an "insider" perspective, Bourdieu, in his book, evaluates the university as a place where dominating understandings are built, as well as examines academics in terms of the social class they come from, capital accumulation and power struggle. The book sheds light on the basic issues of the university, from the internal hierarchy of the academy to the conflict of faculties, from the struggle for staffing to the quality problem of intellectual capital accumulation.

Keywords: Power, Habitus, Homo Academicus, Freedom, Capital.

*Doktora Öğrencisi | Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyoloji ABD | selvetcetin@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7469-5704 | DOI: 10.36484/liberal.1027150
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 27, Sayı:107, Yaz 2022, ss. 191-198.
Gönderim Tarihi: 22 Kasım 2021 | Kabul Tarihi: 15 Eylül 2022

Bourdieu Sosyolojisinin Üç Anahtar Kavramı

Bourdieu sosyolojisini yakından tanımak için onun sıkça kullandığı ve birbiriyle yakın ilişkisi bulunan sermaye, alan ve habitus kavramlarına değinmek gerekir. Oyun metaforuyla bu kavramları açıklamaya çalışan Bourdieu'ya göre, oyunun oynandığı yer alandır ve oyuna dâhil olanlar aynı zamanda alanın yerleşik kurallarını da tanımış olur (Bourdieu, 2006, s. 405). Her bir oyuncunun sahip olduğu birtakım kozlar bulunur ve bu kozları kullanarak çıkar elde etmeye çalışır. Bourdieu bu durumu sermaye kavramıyla ilişkilendirir. Sermayeyi ekonomik, kültürel ve toplumsal sermaye olarak üç temel başlığa ayıran Bourdieu, her sermaye tipinin farklı alanlarda kullanıldığını ve farklı işlevleri bulunduğunu dile getirir. Sonuç olarak, mücadelenin (oyunun) sürdüğü alanda bireyler, kuralları sorgulamaksızın benimser ve sahip oldukları sermaye türüne göre kendilerini sonuca götürecek bir çıkar ilişkisine girer. Bourdieu, mücadele sürerken bireyin davranış normlarının şekillendirdiği ortak yatkinlikler bütünü "habitus" olarak tanımlar (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 82-83).

Bourdieu, habitus ve alan arasındaki iki yönlü ilişkiyi açıklarken, alanın habitusu yapılandırma eğilimi içinde olduğunu, habitus'un ise alana dair algıyı yapılandırmaya çalıştığını ileri sürer. Kısacası, bu zorunlu ortaklıkta alan varlığını sürdürmek için habitusu şekillendirdiği gibi, habitusun varlığı sayesinde alandaki eyleyiciler aktif duruma geçer. Böylece habitus yeniden üretimi sağlamakta ve alanın varlığını sürdürmesinde belirleyici olmaktadır. Her iki kavramın birbirine olan bağlılığı bu şekilde anlam kazanır (Bourdieu, 2007, s. 48). Üç temel sermaye türü içindeki kültürel sermaye Bourdieu'nun çalışmalarında önemli bir yer tutar. Ona göre kültürel sermaye bir alanda gücü elinde bulunduranların eğitim aracılığı ile birey, aile ve nihayet topluma yön verdiği bir tür "bilgi sermayesidir" (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 108). Nesilden nesile yeniden üretilebilen kültürel sermayenin aktarımında aile büyükleri önemli bir rol oynar ve çocuklarını sürece dâhil ederek sistemin işleyişine katkıda bulunur (Crossley, 2001, s. 87).

Eğitim sosyolojisinin önemli bir parçasını oluşturan akademi dünyasındaki statü, kültürel sermaye, alan ve iktidar ilişkileri üzerine derinlemesine yapılmış incelemelere çok fazla rastlanmaz. Pierre Bourdieu'nun sosyolojisinde bu konuya özel bir ilgi gösterilmiştir. Bourdieu, bu ilgiyi "kendisini adadığı değerler karşısında gördüğü gerçeklerin yarattığı hayal kırıklığına sığınmaktan çok, akademik tahakküm alanını besleyen sorunları açıklama" ihtiyacına bağlar. Dolayısıyla Bourdieu, içinden geldiği Fransız akademik alanını incelediği 1967-1991 yılları arasındaki saha araştırmasından elde ettiği sosyolojik gözlemlerini Homo Academicus'ta analize tabi tutmaktadır.

Kendi deyişiyile “Fransız akademi insanının eyleyiş pratiklerinde gizli bulunan saiklerin mahiyetine ışık tutmaya çalışan” Bourdieu, entelektüel sermayenin hangi kısıtlamalardan etkilendiğini ve akademideki güç/iktidar mücadelesini tartışmaktadır. Akademisyenlerin ait oldukları sınıf ve sosyal tabakayla, sahip olmaya çalıştıkları sermaye ve iktidar mücadelesi arasındaki ilişkinin analiz edildiği kitap, akademiye yeni katılan genç öğretim elemanlarının geçmişten miras olarak alınan statükocu yapıya direnç göstermek ya da uyum sağlamak arasında tercih yapmaya zorlandıklarını dile getirmektedir.

Fakülteler Çatışması

Bourdieu, kültürel ve entelektüel sermayenin üreticisi konumundaki üniversitelerdeki iktidar ilişkisi ve tahakkümü mümkün kılan faillele entelektüelleri birbirinden ayırmaya çalışmaktadır. Sözüünü ettiği faillele (üniversite hocalarını), üst düzey devlet memurlarına benzeten Bourdieu, bu kişilerin “saygınlık ve toplumsal bütünleşmenin değişik göstergelerini” yazar ve entelektüellere göre daha fazla taşıdıklarını ifade etmektedir. Akademi içi ve disiplinler arası sermaye farklılaşmasının aslında iktidar mücadelesinden kaynaklanan çıkarlara dayandığını belirten yazar, bu durumun fakültelerin toplumsal hiyerarşisi içinde yükselip çeşitlendiğini ileri sürmektedir (Bourdieu, 2021, s.44). Yazar, iktidar ilişkisinin eğitim alanını işgal eden yükseköğretim kurumlarında, fakülteler ve farklı fakülte hocaları arasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel güç çekişmesinin kurallarına değinmektedir. Ona göre fen fakültelerinden edebiyat fakültelerine, oradan hukuk ve tıp fakültelerine doğru ilerledikçe, hakim sınıfın hakim kesimleri daha sık görülmektedir (s.46).

İlk olarak 1967 yılında gerçekleştirdiği saha çalışmalarından derlediği ve rileri, sahip olunan kültürel, sosyal ve ekonomik sermaye birikimi ve inşa edilen habitus açısından ele alan Bourdieu, sekiz anlamlı göstergeyle sosyo-analiz yapmaktadır. Bu göstergeler şunlardır;

1. Edinilmiş konumlara ulaşmada ve habitusun oluşumunda belirleyici olan ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye ile toplumsal köken ve aidiyet (babanın mesleği, coğrafi kökenler ve ailenin asıl dini);
2. Önceki belirleyicilerin eğitime dayalı olan sermayesi (eğitim sermayesi), okul tercihleri, ortaöğretimde kazanılan eğitim başarısı ve yükseköğretimde tercih edilen kurum ile kazanılmış unvanlar;
3. Akademik iktidar sermayesine sahip olmak: (enstitü üyeliği, enstitü yöneticiliği, dekanlık, genel sınavlarda jüri üyeliği gibi);
4. Bilimsel iktidar sermayesi: bilimsel yayın organlarında yönetici olmak; araştırma komisyonlarına katılım ve ders vermek amacıyla katılım;

5. Bilimsel prestij sermayesi: bilimsel ödüller, yabancı dillere çeviriler, enstitü üyeliği ve uluslararası toplantılara katılım;
6. Entelektüel şöhret sermayesi: Fransız Akademisi üyeliği, televizyonda görünmek, gazete ve dergilerde yazmak; entelektüel dergilerin yayın kurulu üyeliği;
7. Ekonomik ve politik iktidar sermayesi: Hükümetin siyasi organlarında yer almak, iktidarın okullarında eğitim vermek ve çeşitli ödüllere layık görülmek;
8. Siyasal yatkinlikler: Belli siyasi eğilimi yansıtan bildirilere imza atmak, siyasi kongre ve toplantılara katılmak; (s.49).

Bourdieu bu verilerden yola çıkarak toplumsal hiyerarşi ile kültürel hiyerarşi arasındaki zıtlığın akademik alandaki işleyişini kritik etmektedir. Yazar, akademik alanın kendi yapısı içinde iktidar hiyerarşisini yine kendisine özgü yöntemlerle tekrar ürettiğini belirtmektedir. Tahakküm altındaki fakülteler ile hâkim kesimi oluşturan akademik yapı arasındaki karşıtlıkta ekonomik ve kültürel sermaye göstergelerinin önemli bir rolü bulunduğunu dile getiren Bourdieu, bu zıtlığın ekonomik ve kültürel temelde olduğu gibi etik, dinî ve siyasi boyutta da ayrılmış iki hayat tarzını yansıttığını açıklamaktadır. Bourdieu oluşturduğu gösterge tabloları bağlamında, entelektüel şöhret ve bilimsel saygınlık sermayesi daha düşük olan akademisyenlerin çoğunlukla alt-orta sınıf kökenli oldukları sonucuna ulaşmaktadır (s.57). Aynı zamanda bu sınıfı oluşturan öğretim elemanlarının aileleri nesiller boyu eğitime yatırım yapmış ve mütevazı sosyal kökenlere sahip çevreden gelmektedir.

Kant'ın iki tip fakülte arasında yaptığı ayrımı esas alan Bourdieu, hâkim-tahakkümcü fakülteler ile bilimsel araştırmaya dönük fakültelerin bilimsel ve entelektüel sermaye birikimlerini de kategorize etmektedir. Bu iki cephedeki akademik yapıyı üst ve alt fakülte şeklinde kümeliendiren yazar, hükümet tarafından kontrol edilen ve pratik bilginin kullanıldığı ilahiyat, tıp ve hukuk fakültelerini üst kategoride görmektedir. Diğer tarafta ise, tarihsel ve ampirik bilim veya saf mantık bilimiyle uğraşan alt fakülteler yer almaktadır (s.73). Bu açıdan, "kurumsal rütbe için üniversitedeki iktidar kavgalarına katılıp akademi pazarında saygınlık getiren faaliyetlerde bulunan homo academicus bir cephedeysen, aydın sorumluluğuna sahip ancak iktidar yönüyle güçsüz ve marjinal konumdaki entelektüeller diğer cephede bulunmaktadır.

Sermaye Türü ve İktidar Biçimleri

Bourdieu, fakülteler uzamındaki konumlarından hareketle tıp ve hukuk fakültelerince temsil edilen "toplum hayatına özgü" kutupla, fen fakültelerince

temsil edilen “bilimsel” kutup arasındaki edebiyat fakültelerini bu iki tür akademik iktidar mücadelesini gözlemlemek için öncelikli bir yer olarak seçmiştir (s.83). Edebiyat ve beşeri bilimler fakültesini bilimsel araştırma mantığı ve entelektüel alanın parçası olarak gören yazar, bu alandaki iktidar uzamının bir yansıması olarak en güçlü hocaların Paris’teki fakültelerde bulunmasının tesadüf olamayacağını ifade etmektedir.

Yaşla ilişkili bu farklı iktidar biçimlerine erişmede kültürel ve toplumsal sermayenin çeşitli göstergelerine de vurgu yapan Bourdieu, öğretmen, tüccar ve sanayici çocuklarının toplumsal köken yönüyle “güçlü” nüfusu oluşturduğunu dile getirmektedir. Memur, işçi ve çiftçi çocuklarının ise eğitim sermayesi düşük ve daha zayıf toplumsal sermayeyi temsil etmesi, onların akademik iktidar bakımından güçsüz ve marjinal bir konumda olmasına zemin hazırlamaktadır (s.91).

Akademide bu toplumsal kökene dayalı ayrışmayla birlikte, hâkim akademik sermayenin kullanılmasında ve kadronun yeniden üretilmesinde iktidarı elinde tutan statükocu failer önemli yer tutmaktadır. Bu failer, işgal ettikleri konumlarından aldıkları güçle çeşitli kadrolara girişi, sınav jürilerini, doktora adaylarının seçimini ve asistan alımlarını kontrol ederler. Sadece toplumsal olarak değil kişisel olarak da “Sayın Rektör, Sayın Dekan” gibi hitaplarla fail, elinde tuttuğu ağırlığı korumaya çalışmaktadır (s.95). İktidar konumu hiyerarşileşmiş veraset düzenini tehdit edecek bir oluşuma izin vermeyen bu yapıya yeni girenler-asistanlar gibi- egemen kurumsal tahakküme boyun eğmeye zorlanırlar.

Bourdieu, sürdürülebilir bağımlılık ve otorite ilişkisinde yeni gelenlerin umut ve beklentilerine dikkat çekerek, taşradaki bir öğretim üyesi Sorbonne’a gitmeye can attığı veya Sorbonne’daki bir hoca enstitüye girmeyi umduğu sürece otoritenin bu beklentileri kullanacağını öngörmektedir. Nihayetinde otorite kariyer beklentileri üzerine kuruludur ve beklenti içindekilerin sayısı ne kadar çok olursa fail öncelikleri, vaatleri ve hiyerarşileri anımsatarak tahakkümünü gerçekleştirir (s.101).

İktidarını perçinlemek ve akademik prestijlerini güçlendirmek için yeni gelenlere-müşterilere- kariyer sağlamak üzere tez konusu seçiminde, tez jürisi belirlenmesinde ve tez savunmasında kendisine itaat edilmesini isteyen patronlar-hocalar- akademik otoritenin özgül sermayesini biriktirirler. Toplantılarda, törenlerde, kurullarda hep onlar vardır, böylece entelektüel şöhret sermayesini de ustalıkla kullanırlar. Bilimsel iktidar sermayesini kontrol altında tuttıkları okul müfredatı, sınav konuları ve derslerle yeniden üreterek öğretim kadrosu ve öğrenciler üzerinde etkin bir tahakküm oluştururlar.

Bir yığın rutin bilgiden oluşan kitap ve ansiklopedi serileri, bilinçli ya da bilinçdışı uysallıklar yoluyla patronların iktidarını güçlendirmektedir (s.115). Kendilerini araştırmaya adadıklarını söyledikleri halde uzun çaba gerektiren araştırmalarda doğrudan yer almayan fakat araştırma ekibinin başında isimleri bulunan bu kişiler, hak etmedikleri halde en prestijli akademik tanınma ünvanlarına sahip olurlar. Birden fazla görev üstlenen bu “ustalar” akademik şöhret sermayesini ise kıdemsiz asistanları ve gönüllü öğrencilerinin yardımıyla korumaya çalışırlar. Bourdieu, entelektüel şöhretin dünyevi iktidarın bir parçası olduğunu savunur ve farklı iktidar biçimlerinin hem rakip hem de birbirini tamamlayarak dayanışma içinde olduklarını belirtir (s.127).

Kadro Savunusu ve Dengelerin Bozulması

Üniversitelerin dönüşümü açısından öğrenci sayısının artışına paralel olarak yeni fakültelerin ve yeni öğretim kadrolarının açılmasını “piyasanın işleyişindeki iktidar mücadelesiyle” ilişkilendiren Bourdieu hukuk, edebiyat ve fen fakültelerindeki hoca kadrosunun evrimini grafik yoluyla açıklamaktadır (s.147). Ona göre fen bilimleri, hukuk ve edebiyat asistanları ve kıdemli asistanlarının sayısındaki belirgin artışla üniversite piyasasındaki iş arzının artışı arasında bir korelasyon mevcuttur.

Akademik bürokrasinin daha çok bilimsel idareci kadrosu yoluyla iktidarını korumasının, fakültelere asistan ve/veya doktora öğrencisi alımlarında kendisini hissettirdiğini dile getiren yazar, üniversitedeki kadrolaşmaya ilişkin analizlerde bulunur. Akademik hiyerarşinin zirvede olduğu Paris Üniversitesi’nde kürsü sahibi olmak için yarışan kıdemli kadroların (profesör ve doçentler) taşra üniversitelerindeki kadro sorunlarıyla ilgilenmeyişi, akademik iktidar yapısının niteliğinden kaynaklanmaktadır.

Nitelik, nicelik, yaş ve kariyer beklentisi gibi faktörlerin kadrolaşma açısından akademik genişleme süreçlerini etkilemesi, aslında hoca kadrosunun yeniden üretimini de riske sokmaktadır. Bu noktada, yeni disiplinlerde kadroya alımdaki örtük kriterleri bu alımlardan sorumlu hocalardan başka kimse pek bilemez. Kaba hiyerarşik düzenin koruyucusu olan failler (kadrolu hocalar) bu örtük kriter sisteminin mimarları konumundadır (s.155). Akademik kadroların değerini düşürmemek için niteliğe ve nesnel değerlendirme ölçütlerine dayalı bir alım sistemi oluşturmak gerekir.

Dolayısıyla statükocu akademik vesayet düzeninin değişmesi ve yeni girenlerin bilimsel ve entelektüel kaygılar gözetilerek liyakata göre seçilmesi bakımından fırsat eşitliği sağlanmalıdır. Mevcut durumu akademinin vesayet

krizi olarak nitelendiren Bourdieu, kadroya alım tarzındaki dönüşümün kariyerdeki ilerlemeyi de olumlu yönde etkileyeceğini ve öğretim elemanları arasındaki alt-üst çekişmesini önleyebileceğini düşünmektedir.

Bununla birlikte akademik hiyerarşi krizinin hocalar ve kıdemli asistanlar arasındaki karşıtlık üzerinden belirginleştiğini söyleyen yazar, kadroya yeni alım usulleri, doktora tezleri ve kariyer beklentileri gibi etkenlerin yeniden üretim sürecini sekteye uğrattığını belirtmektedir. Kariyerce aceleciliğin akademik nesiller arasında yaygınlaşıyor oluşunda seçkin hocaların ve kıdemli öğretim elemanlarının bilimsel iktidar gücüne yaslanarak vadettiği konumların etkisi büyüktür. Öyle ki, tez konusu seçimindeki görünmeyen sınırlılıklardan, tez savunma jürisine atanacak üyelerin seçimine kadar tüm kuralları belirleyen ve uygulayan bir statükonun varlığı sözkonusudur. Bilimsel olarak her zaman daha seçkin konumda görülen hocaların eserlerine tez kaynakçasında “yeterince” yer vermeyen lisansüstü öğrenciler ve asistanların kariyer beklentileri zora girecektir. Akademik boyun eğ(dir)menin klasik yöntemlerinden biri olan bu durum, kutsanmış veraset düzenine yeni kurbanlar kazandırmaktadır.

Bourdieu, içinde barındırdığı zamansal ve nesnel yapıların birlikteliği üzerine kurulu olan akademik düzenin iki tür meydan okumayla karşı karşıya kaldığını ifade eder. Bunlardan biri, yeni girenlerin akademik vesayet mirasına aykırı davranarak kendi yetkinlikleriyle düzene “bireysel” meydan okuma girişimidir. Diğer yandan, akademik hiyerarşilerin açık ve gizli çekişmelerine karşı örgütlü bir mücadelenin ve toplu meydan okumanın sendika hareketiyle mümkün olacağını savunan yazar, eski alım usullerinin tarihe karışması için bu çabayı önemsemektedir (s.176).

Sonuç Yerine

Akademik hayatı ilgilendiren bütün sermaye birikimlerini ve bu birikimler üzerinden konuşlanan iktidar ilişkilerini anlatan Bourdieu, bilimsel ve entelektüel kaygılara göre bir “Homo Academicus” portresi oluşturmuştur. Yazar, her ne kadar Fransız üniversitelerinden yola çıkarak bir sosyo-analiz yapmış olsa da bu tahakkümcü akademik disiplinin kurucu aklı sadece Fransa akademisi dünyası için geçerli değildir. Pekâlâ, ülkemizdeki akademik kültürel sermaye gücünü elinde bulunduran çevreler de uzun yıllar boyunca üniversiteyi bir bilim merkezi olarak değil, siyasal ve toplumsal kutuplaşmanın bir aracı olarak görmüştür. Böyle olunca da askeri ve bürokratik vesayetin gölgesinde kalan akademide gerçekten bilimsel sermayeye sahip entelektüeller ciddi kısıtlamalar ve baskılarla karşılaşmıştır.

Yazarın ele aldığı sekiz önemli sermaye göstergesinin önemli ölçüde bizdeki akademik mirasın bir parçası olduğunu söylemek mümkündür. Bu miras, akademik hiyerarşik ilişkileri şekillendirmekte ve mevcut statükoyu güçlendirmektedir. Öğretim kadrolarının niteliği ve seçiminden, entelektüel şöhret sağlayan pek çok alana uzanan bu kurulu düzenin değişmesi ise ciddi bilimsel uğraş gerektirmektedir. Dolayısıyla akademik tahakkümü mümkün kılan etkin ve elverişli ortam ve yapılar var olduğu sürece akademik iktidarı elinde tutan seçkinci zümre de var olmayı sürdürecektir.

Gayet yerinde bir değerlendirmeye Bourdieu, akademisyenleri aynanın karşısına geçmeye davet etmekte ve her şeyi bildiklerini zannederken pek çok şeyin cahili kalmalarındaki çelişkiyi göstermeye çalışmaktadır. Öte yandan bir üniversitenin/fakültenin kurulmasına yönelik ihtiyaç analizlerinin doğru şekilde yapılması, sosyal, kültürel ve ekonomik şartlara göre yerleşim alanının belirlenmesi ve fiziki koşullardan bina yapımına kadar tüm süreçlerin akademik beklentileri karşılaması gerekmektedir. Akademik alanların kendi iç hiyerarşisine göre değil, öğrencilerin akademik yapıdan faydalanma pratiklerine göre tasarlanması önemlidir. Gerçek hayattan kopuk, seçkinci, ayrıcalıklı alanlara ve heterotopik bir mekâna dönüşen üniversite kampüslerinin yerine, toplumla iç içe olan bilimsel yapılara ihtiyaç duyulmaktadır. Peki, günümüzde her üniversitenin kendi hiyerarşisini ve akademik iktidarını oluşturduğu bu yapı değişebilir mi, ya da bir başka ifadeyle söyleyecek olursak; “başka bir akademi mümkün mü? Elbette mümkündür ve akademik değişimin kilidi, entelektüel ve bilimsel sermayenin doğru şekilde kullanılmasıyla açılacaktır.

Kaynakça

- Bourdieu, P. ve Wacquant, Loic J. D. (2003). *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, Çeviren: Nazlı Ökten, İletişim Yayınları. İstanbul.
- Bourdieu, P. (2006). *Sanatın Kuralları: Yazınsal Alanın Oluşumu ve Yapısı*, Çeviren: N. Kamil Sevil, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- Bourdieu, P. (2007). “Viva La Crise!: Sosyal Bilimde Heterodoksi İçin”, içinde: Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan (der.) *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Bourdieu, P. (2021). *Homo Academicus*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Crossley, N. (2001). “*The Phenomenological Habitus and Its Construction*”, *Theory And Society*. Sayı:30/1, Berlin.